

Van İlinde Doğadan Toplanan ve Kültürü Yapılan Tıbbi ve Aromatik Bitki Tüketimine Yönelik Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesi

Determination of Consumer Preferences for Consumption of Collected From Nature and Cultivated Medicinal and Aromatic Plants in Van Province

ÖZET

Sağlık ve tedavi amacı ile kullanılan tıbbi ve aromatik bitkiler (TAB) doğadan toplanarak veya üretilerek tüketime sunulmaktadır. TAB tüketicilerinin tüketim alışkanlıklarını belirlenmesi amaçlanan çalışmada tüketicilerle yüz yüze yapılan anket verileri kullanılmıştır. Verilerin yorumlanmasında güvenilirlik ve normalite testi, tanımlayıcı istatistikler ki-kare ve Mann-Whitney U testinden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; tüketicilerin %61'i TAB'lerin doğadan toplanmış olmasını %39'u ise üretilmiş olmasını tercih etmektedir. Tüketici tercih grupları (doğa/tarla) ile cinsiyet, öğrenim ve meslek grupları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<0.05$). Tüketiciler için doğadan veya tarladan sağlanan TAB'lerin aynı değeri taşımadığı, TAB'lerin genellikle gıda ve baharat amacı ile tüketildiği, toplayıcı/üretici veya marketten satın alındığı, yaprak ve çiçeklerinin kullanıldığı, taze veya çay olarak tüketildiği ve en fazla tüketilen bitkinin sayıca nane miktarca kenger bitkisi olduğu saptanmıştır. Ayrıca doğadan veya tarladan sağlanan TAB'ler için ödeme bedelinin normal olduğu ve yan etki görülmediği de kaydedilmiştir. Mann Whitney U testi ile 2.grup lehine anlamlı farklılık belirlenmiş ve TAB tüketici grupları (doğa/tarla) ile doğallık, kalite, etki, güven, saflık ve erişim kolaylığı faktörleri arasında önemli bir bağlantı görülmüştür ($p<0.05$). Bu faktörlerdeki artışın TAB'lere yönelik olumlu tutumu artıracığı belirlenmiştir. Tüketicilerin doğru

Sorumlu Yazar

Sibel KADIOĞLU¹

sibel.kadioglu@tarimorman.gov.tr

 0000-0002-9121-1705

Yazar

Banu KADIOĞLU²

banu250@hotmail.com

 0000-0002-9041-5992

1 Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü

2 Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü

Gönderilme Tarihi :

28 Nisan 2025

Kabul Tarihi :

23 Haziran 2025

bitkileri yeterli şekilde tüketimlerini sağlayan toplayıcıların eğitilmeleri, bilgi ve duyarlılıklarının artırılması, doğa ve biyolojik çeşitliliğin korunması, üretime kazandırılacak olan türlerin belirlenmesi, doğadan toplamaların kontrol ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, pazarlama olanaklarının artırılması ve çok yönlü araştırmaların yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi ve Aromatik Bitkiler, Doğal, Alışkanlık, Tüketim, Tüketici Tercihi

ABSTRACT

MAPs used for health and treatment purposes are collected from nature or produced and offered for consumption. The aim of the study was to determine the consumption habits of TAB consumers. According to the research findings; 61% of consumers prefer MAPs to be collected from nature and 39% prefer them to be produced. A significant relationship was found between consumer preference groups (nature/field) and gender, education and occupation groups ($p<0.05$). It was determined that MAPs obtained from nature or from the field do not have the same value for consumers, MAPs are generally consumed for food and spice purposes, purchased from collectors/producers or markets, their leaves and flowers are used, consumed fresh or as tea, and the most consumed plant is mint and kenger in quantity. It was also noted that the payment price for MAPs obtained from nature or from the field is normal and no side effects are observed. A significant difference was determined in favor of the 2nd group with the Mann Whitney U test and a significant connection was seen between the MAP consumer groups and the factors of naturalness, quality, effect, trust, purity and ease of access ($p<0.05$). It was determined that the increase in these factors would increase the positive attitude towards MAPs. It has been concluded that collectors who ensure that consumers consume the right plants adequately should be trained, their knowledge and awareness should be increased, control and sustainability of collections from nature should be ensured, and marketing opportunities should be increased.

Keywords: Medicinal and Aromatic Plants, Natural, Habit, Consumption, Consumer Choice

1. GİRİŞ

Dünyanın varoluşundan beri toplumlar hastalıkları tedavi etmek, önlemek ve sağlıklı yaşam sürdürmek için TAB'leri toplayarak veya üreterek kullanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü raporlarına göre dünya nüfusunun yaklaşık olarak %70-95'i sağlık veya temel bakım ihtiyaçlarını karşılamak için bu ilaçlara güvenmekte ve tüketimini sürdürmektedir (Acıbuca ve Bostan Budak, 2018). Tıbbi bitkiler sağlık sistemlerinin temelini oluşturmakta ve modern tıpta farmasötik ilaçlardaki aktif maddelerin çoğu, doğrudan veya dolaylı olarak, bitkiler ve diğer yaşam formlarını içeren doğal ürünlerden türetilerek elde edilmektedir. Dünya çapında yaklaşık 60.000 tıbbi ve aromatik bitki türü hasat edilmekte olup CITES ticaret veri tabanına göre, 2006 ile 2015 yılları arasında çoğunlukla 43 türden elde edilen 54 milyon kg tıbbi bitki ürünün ihracatının yapıldığı ve bu ihracatın yaklaşık olarak yarısının doğadan sağlandığı kaydedilmektedir (CITES, 2023).

Dünyada özellikle uzak doğu ülkeleri bitkilerle tedavi konusunda gelişmiştir ve birçok bitki türü ile sağlık alanında geleneksel tedavi çalışmalarını sürdürmektedir. Dünyada ve Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkilerin tedariki yetiştiricilik ve doğadan toplama şeklinde gerçekleştirilmektedir. Türkiye zengin florası ile tıbbi ve aromatik bitkiler bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Üç fitocoğrafik bölgenin kesiştiği alanda yer almakta, biyolojik çeşitlilik ve flora-fauna zenginliği ile öne çıkmaktadır. Bu zenginliği ile geleneksel tedavi ve alternatif tıpta gelişmeler kaydedilmekte ve var olan değerli bilgi ve birikimler gün ışına çıkarılarak araştırmalar sürdürülmektedir. Bu bitkiler parfümeri ve kozmetik sanayinde, gıda ve gıda katkı maddeleri üretiminde ve bitkisel tedavi için ilaç yapımında değerli hammadde kaynağıdır ve yaklaşık olarak 100 ülkeye tıbbi bitki ihracatı gerçekleştirilmektedir (Boztaş vd., 2021). Türkiye florasında 167 familyaya ait 11.707 bitki taksonu bulunmakta olup bunların 3.649'u endemiktir. Yapılan çeşitli çalışmalarda, Türkiye'de ticari amaçla doğadan toplanarak iç ve dış piyasada satılan bitki türlerinin sayısının 347 ve 100 bitki türünün de doğadan toplanarak ihraç edildiği saptanmıştır. Buna ilaveten çeşitli bölgelerde yapılan etnobotanik çalışmalarla, doğal bitki türlerinin ortalama %10-12'sinin farklı kullanım amaçları ile halk tarafından tüketildiği de belirlenmiştir (TAGEM, 2021).

Çalışma alanı olan Van ilinin biyoçeşitliliği, ilgili endüstrilerdeki kullanım potansiyelini ve stratejik farklılığını ortaya koymaktadır. Van ili; topraklarının %70'i çayır ve meralarla, %23'ü ekili ve dikili alanlarla ve %2'si orman ve fundalıklarla kaplı olup Van Gölü ve civarı zengin bitki örtüsü ile kaplıdır. Özellikle İpekyolu ve Tuşba ilçelerinde yer alan Erçek gölü doğal sit alanında 58, Edremit sınırlarında yer alan Van sazlığında ise 79 bitki türü tespit edilmiştir (ÇED, 2024). Ayrıca meşhur Van otlı peynir yapımında kullanılan Sirmo (*Allium* sp.), Siyabo (*Ferula* sp.), Mendi (*Chaerophyllum* sp.), Heliz (*Ferula* sp.) ve kekik (*Zizophora* sp.) bitki türleri de yaygın olarak bulunmakta (Tunçtürk ve Tunçtürk, 2020) ve toplanarak tüketilmektedir. Tıbbi ve aromatik bitkiler istatistiklerinde resmi rakamlar dışında dünyada olduğu gibi Türkiye ve Van ilinde de doğadan toplanan miktar kesin olarak bilinmemektedir. Türkiye'nin orman alanlarında odun dışı ürün kapsamında doğadan toplanan en önemli ürünler içinde defne (32.5 bin ton), kestane (5.9 bin ton) ve kekik (1.8 bin ton) olarak sıralanmaktadır (TAGEM, 2021). Türkiye'de 2024 yılı doğadan toplama alanı 3.674 hektar (BÜGEM, 2025) olup 20 çeşit tıbbi ve aromatik bitkinin 1.3 milyon dekar alanda tarımı yapılmaktadır. 2024 yılı verilerine göre; bazı TAB'lerin (Keten (tohum), salep, keten (lif), kenevir (lif), şerbetçiotu (kozalak), haşhaş (kapsül), adaçayı, ısırgan otu, lavanta, oğul otu, gül (yağlık)) ekilen alanı 295.303 dekar ve üretimi de 39.735 ton'dur. Çalışma alanında son yıllarda üretime kazandırılan adaçayı, nane, kişniş, kekik, çörekotu ve kimyon gibi birçok bitkinin yetiştirildiği tarım arazileri de bulunmaktadır. Keten tohumu 11 da, adaçayı 22 da ve lavanta 10 da'lık alanda yetiştirilmektedir (TÜİK, 2025). Bu durum hem üretim hem de tüketim açısından önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Ayrıca, TAB sektörünün gelişmesi bu alanda yapılacak olan araştırma ve yatırım çalışmalarına özellikle de bilgi birikimine katkıda bulunmakta ve veri sağlamaktadır. Dünyamızda özellikle son on yılda değişen yaşam döngüsü ve yaşam kaygıları nedeni ile doğal yaşam tarzının benimsenmesi, doğal beslenme ve doğal tedavi ürünlerine olan ilgiyi artırmıştır. Artan ilgi ve talepler TAB ürünlerine erişim, kullanım, sürdürülebilir üretim, ticaret ve pazarlama politikalarının da ele alınması ve değerlendirilmesi gereksinimine yol açmıştır.

Bu kapsamda yapılan çalışmaların tüketim, gıda güvencesi ve üretim planlamalarının sağlıklı ve etkin bir şekilde sağlanması, yürütülmesi ve sürdürülebilmesinde

önemli bir rol oynamaktadır. TAB'lerin yalnızca doğadan toplanarak tüketimlerinin sağlanması; bilgili ve tecrübeli kişilerin sahadan uzaklaşması, yeni neslin bu konuda bilgi ve deneyiminin olmaması ve ilgisizliği gibi nedenlerle doğadan toplanarak pazarlayabilme ya da tüketime sunulmasında yetersiz olacağı için doğal bitkilerin uygun alanlarda kültüre alınmaları ve çoğaltılmaları gerekmektedir. Bu nedenle tüketimi devam eden bitkilerle ilgili bilgilerin toplanması ve istatistik verilerinin sağlanmasının önemli bir gereksinim olduğu görülmektedir. TAB tüketim alışkanlıklarına göre hedef kitlenin tüketim tercihlerinin belirlenmesi ve bu yönde hangi tür TAB'lerin talep edildiği, kişilerin tüketim tercihlerinin nasıl şekillendiğinin belirlenmesi pazar politikalarının oluşturulması açısından oldukça önemlidir. Tüketimlere ilişkin çalışmaların bu sistemlere destek sağlayıcı, veri toplayıcı ve yönlendirici işlevinin önemi dikkate alınarak; araştırmada tüketicilerin "doğadan veya tarladan" sağlanan tıbbi ve aromatik bitkilerde kullanım alışkanlıklarının ve tüketim tercihlerinin Van ilinde belirlenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular gelecekte yapılacak diğer araştırmalara veri sağlayabilecektir.

2. MATERYAL VE METOT

Anket araştırmasının konusu oran cinsinden ifade edilebilecek nitelikte olduğundan ve evrendeki birey sayısı (N) bilindiğinden örnek büyüklüğü; pazar araştırmalarında sıkça kullanılan oransal örnek hacmi eşitliğinden yararlanılarak 384 olarak tespit edilmiştir (Karasar, 2005; Özdamar, 2001). Formülde; n= Örneklemdeki birim sayısını, N: Evrendeki birim sayısını (644.763), t_q: Belirli serbestlik derecesi ve saptanan yanılma düzeyindeki t istatistiğini (1.96) p: İncelenen olayın görülme olasılığını (0.5), q: p'nin tümleyeni olup olayın görülme olasılığını (1-p) (0.5), d: Örneklem hatasını (0.05) göstermektedir.

$$n = \frac{N * p * q}{d^2 * (N - 1) + t^2 * p * q} \quad (1)$$

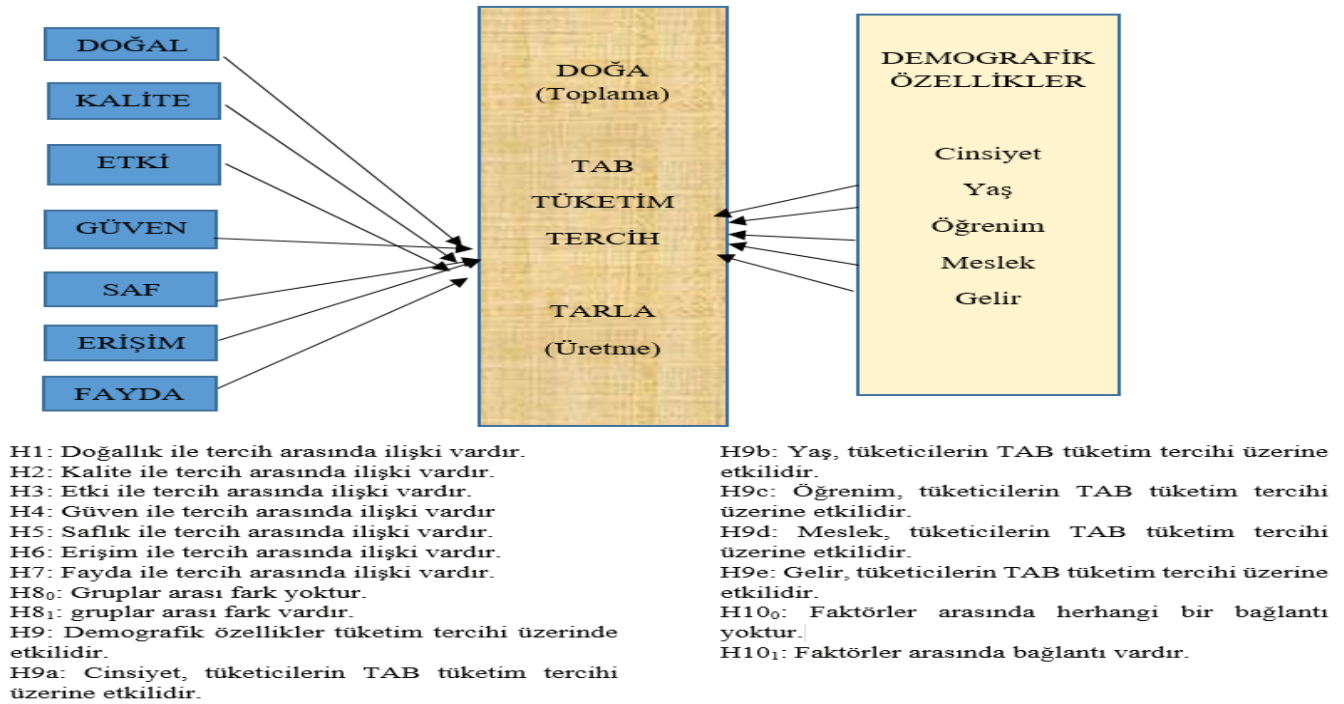
Anketler, Van ilinin merkez ilçeleri olan Edremit, İpekyolu ve Tuşba ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamını oluşturan ilçelerin nüfusu Van ili nüfusunun %57.2'sini oluşturmaktadır. Anket dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Görüşülen tüketici sayısının ilçelere dağılımı

Merkez İlçeler	İlçe Nüfusu	İlçelerin Seçilen İlçe Toplam Nüfusuna Oransal Katkıları %	Görüşülen Tüketici Sayısı
Edremit	129.604	20.10	81
İpekyolu	350.708	54.39	207
Tuşba	164.451	25.51	96
	644.763	100.00	384

Anketler tüketici profilini tanımlayan sosyo demografik soruları ile TAB tüketim alışkanlık ve tutumlarını belirleyen Likert Ölçeği sorularını içermektedir. Tutum soruları 5’li Likert Ölçeği ile yapılandırılmıştır (Şekil 6). Likert Ölçeği, tüketicilerin herhangi bir fikre yönelik ifadelerle katılma durumlarını, katılma veya katılmama derecesini ölçmekte (Kavak, 2013), ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmaktadır. Ölçeğin Alfa katsayısı ne kadar yüksek olursa ölçekte bulunan maddelerin o ölçüde birbirleriyle tutarlı olduğu ve aynı özelliğin unsurlarını yoklayan maddelerden oluştuğu şeklinde yorum yapılmaktadır. Alfa katsayısı; $0 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değil, $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği

düşük, $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir, $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir olarak yorumlanmaktadır (Kalaycı, 2014). Hipotezler araştırma problemi için doğruluğu ya da yanlışlığı henüz test edilmemiş olası çözüm önerileridir. Eğer araştırma verileri ortaya atılan verileri destekliyorsa araştırmacının hipotezi “doğru” kabul edilir. Hipotezin doğrulanmaması araştırmanın bilimsel olmadığını belirtmez sadece hipotez reddedilmiş olur. H_{10_0} : Sıfır Hipotezi (Farksızlık Hipotezi): Değişkenler arasında ilişkisizliği savunan bir ifadedir. H_{10_1} : Karşıt Hipotez (Araştırma Hipotezi) Değişkenler arasında ilişki olduğunu savunan bir ifadedir. Çalışmanın hipotezleri Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın hipotezleri

Araştırmada tüketicileri sınıflandırmak ve tutumlarını belirlemek için tanımlayıcı istatistikler kullanılmış, Likert Ölçeği'nin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach Alfa katsayısı nicel değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu ise Kolmogorov Smirnov testi ile incelenmiştir. Tüketicilerin TAB tercihlerinde etkili olabileceği varsayılan değişkenler ile bazı sosyoekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin tespitinde Pearson Ki Kare testi kullanılmış ve iki grup karşılaştırmasında normalite testi sonucunda normal dağılım görülmediği için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Ki Kare Bağımsızlık Testi, istatistiksel bir analiz yöntemidir ve iki kategorik değişken arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için kullanılır. Veri setindeki değişkenlerin farklı boyutlara ya da belirli amaca göre iki ya da çok yönlü çapraz tablolar halinde sınıflandırılması ile değişkenlerin belirlenen özellikleri arasında bir bağımlılığın olup olmadığı test edilirken kullanılan bir analizdir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Mann-Whitney U testi, normal dağılım özelliği göstermeyen bir dağılımda iki bağımsız grup ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla kullanılan non-parametrik bir yöntemdir. Bağımsız örneklem t testine alternatif olan bu test, benzer popülasyondan gelen iki bağımsız grup arasında

ortalama farkını bulmak ve gruplar arasındaki fark ya da eşitliği belirlemek için kullanılmaktadır. Mann-Whitney U testi Wilcoxon sıralama toplamı testi veya Wilcoxon-Mann-Whitney testi olarak da bilinmektedir. Bu testi ilk defa eşit hacimli iki örneklem verileri için Wilcoxon (1945) bulmuştur. Daha sonra Mann ve Whitney (1947) tarafından değişik büyüklükte iki örneklem problemleri analizleri için uygulanıp geliştirilmiştir (Spence vd., 1990).

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

Ankete katılan tüketicilerin TAB tercih gruplarına bağlı olarak sosyo demografik özellikleri Tablo 2'de verilmiştir. Ankete katılan 1. Grup (Doğa) katılımcıların %61'i kadın, %36'sı 36-55 yaş aralığında, %26.5 oranında ilkökul mezunu, %27.8'i ev hanımı, %36.3 oranı ile aylık hane geliri "çok iyi (>80000)" olan gruptur. 2. grup (Tarla) katılımcılarının ise %87'si erkek, %34.7'si 36-55 yaşlarında, %36 oranında lise mezunu, %23.3 kamu sektörü çalışanı, %39.3 oranı ile hane geliri "çok iyi" olan gruptur. Katılımcıların tüketim tercihi ile cinsiyet, öğrenim ve meslek durumu arasında anlamlı bir bağlantı olduğu ($p<0.05$) görülmektedir.

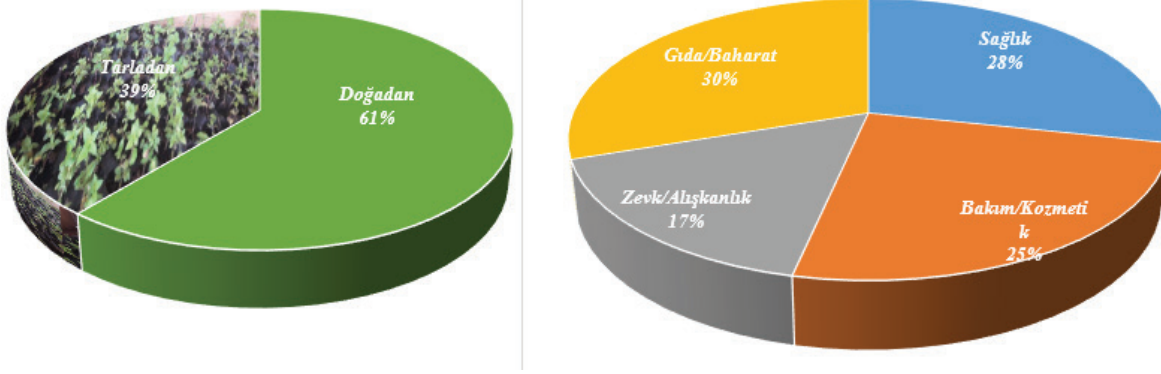
Tablo 2. Tıbbi ve aromatik bitki tüketicilerinin (TAB) tüketim tercihlerine göre demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinin dağılımı

TAB TERCİH GRUPLARI					TAB TERCİH GRUPLARI				
Cinsiyet	1. Grup (Doğa)		2. Grup (Tarla)	Toplam	Öğrenim Durumu	1. Grup (Doğa)		2. Grup (Tarla)	Toplam
Erkek	Sayı	91	130	221	Yok	Sayı	20	3	23
	%	39.0	87.0	58.0		%	8.5	2.0	6.0
Kadın	Sayı	143	20	163	Okur yazar	Sayı	22	3	25
	%	61.1	13.3	42.4		%	9.4	2.0	6.5
Toplam	Sayı	234	150	384	İlkokul	Sayı	62	29	91
kikare=85410 sd=1 sig.=0.000						%	26.5	19.3	23.7
Yaş Durumu					Ortaokul	Sayı	28	19	47
<25	Sayı	45	26	71		%	12.0	12.7	12.2
	%	19.2	17.3	18.5	Lise	Sayı	57	54	111
26-35	Sayı	72	51	123		%	24.4	36.0	28.9
	%	30.8	34.0	32.0	Üniversite/Yüksekokul	Sayı	40	34	74
36-55	Sayı	86	50	136		%	17.1	22.7	19.3
	%	36.8	33.3	35.4	Lisansüstü	Sayı	5	8	13

56-65	Sayı	21	17	38		%	2.1	5.3	3.4
	%	9.0	11.3	9.9	Toplam	Sayı	234	150	384
>66	Sayı	10	6	16	kikare=24.766 sd=6 sig.=0.000				
	%	4.3	4.0	4.2					
Toplam	Sayı	234	150	384	Kırsalla bağlantılı				
kikare=1.306 sd=4 sig.=0.860					Evet	Sayı	78	59	137
Meslek Durumu						%	33.3	39.3	35.7
Öğrenci	Sayı	26	29	55	Hayır	Sayı	156	91	247
	%	11.1	19.3	14.3		%	66.7	60.7	64.3
Ev hanımı	Sayı	65	19	84	Toplam	Sayı	234	150	384
	%	27.8	12.7	21.9	kikare=1.434 sd=1 sig.=0.231				
Emekli	Sayı	8	7	15					
	%	3.4	4.7	3.9	Hane Gelir Durumu				
Kamu sektörü	Sayı	43	35	78	Az <40.000)	Sayı	21	12	33
	%	18.4	23.3	20.3		%	9.0	8.0	8.6
Özel sektör	Sayı	43	26	69	Orta (41.000-60.000)	Sayı	68	32	100
	%	18.4	17.3	18.0		%	29.1	21.3	26.0
Hizmet sektörü	Sayı	29	22	51	İyi (61.000-80.000)	Sayı	60	47	107
	%	12.4	14.7	13.3		%	25.6	31.3	27.9
Esnaf	Sayı	20	12	32	Çok iyi >80.000	Sayı	85	59	144
	%	8.5	8.0	8.3		%	36.3	39.3	37.5
Toplam	Sayı	234	150	384	Toplam	Sayı	234	150	384
kikare=15.770 sd=6 sig.=0.015					kikare=3.480 sd=3 sig.=0.323				

TAB'lerin sağlanması hususunda kadınlarda “doğa” erkeklerde ise “tarla” tercihi yapılırken öğrenim durumu %26.5 oranı ile ilkökul olanlar “doğa” %24.4 oranı ile liseli olanlar ise “tarla” tercihi yapanlar olmuştur. Yine %27.8 oranı ile ev hanımı olanlar doğa tercihinde %23.3 oranı ile kamu sektörü çalışanları ise tarla tercihinde bulunmuşlardır. Kadın ve ev hanımı TAB tüketicilerinin doğadan toplama konusunda daha bilgili ve yetenekli oldukları söylenebilir. Diğer çalışmalarda olduğu gibi cinsiyet, öğrenim durumu, meslek durumu gibi sosyal ve ekonomik faktörler tüketim üzerinde etkili olabilmektedir (Davaslıgil, 2011; Tekvar, 2016). TAB tüketici grupları: Tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği sağlık ve ekonomik anlamda büyük imkanlar sunan katma değer oluşturan bir sektördür. Sağlık, kozmetik ve parfüm, gıda/ içecek ve aroma terapi/ bitkisel tedaviler sektöründe kullanılır. TAB tüketicilerin gruplandırılmasına yönelik çalışmalarda kümeleme çalışmaları yapılarak (Güney, 2019; Sharifi vd., 2019) alışkanlıklar irdelenirken

çalışmamızda tüketiciler tüketim tercihlerine bağlı olarak iki gruba ayrılarak veriler değerlendirilmiştir. Doğadan toplanarak veya toplayıcılardan alınarak ve üretilerek tüketicilere sunulan TAB'leri kullanan tüketiciler olmak üzere doğa ve tarla grubu olarak iki grupta incelenmiştir. Tüketicilerin tercihleri doğrultusunda yapılan gruplandırmada; tüketicilerin %61'i TAB'lerin doğadan toplanmış olmasını %39'u ise üretilmiş olmasını tercih etmektedir. Tüketiciler amaçlarına göre sıralandığında; birinci sırada tüketicilerin %30'u ve gıda/baharat olarak kullandıklarını belirtirken ikinci sırada (%28) sağlık amaçlı kullanım, üçüncü sırada bakım/kozmetik kullanımı ve dördüncü sırada zevk yani geleneksel tatları devam ettirmek amacı ile kullanım yer almıştır. TAB'leri 384 kişiden %15'i, doğadan toplama tercih eden tüketicilerin ise %32'si bizzat kendisinin doğadan bitkileri topladığını belirtmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. TAB tüketicilerinin tercih ve amaçlarına göre gruplandırılması

1. Grup tüketiciler %38.2 oranı ile TAB devamlı kullanan, ailesinden öğrenen (%36.4), taze olarak tüketen (%44.7), günlük tüketimi olan (%34.2) ve aynı bitkileri tercih eden (%42.1) ve genellikle TAB'lerin yapraklarını tüketenlerden (%40.8) oluşmaktadır. 2. Grup tüketiciler ise TAB'leri gerektiğinde (%36.4) kullandığını ve ailesinden (%36.4) öğrendiğini, demlenerek veya haşlanarak (%21.2) çay olarak, günlük (%30.3) tükettiğini ve farklı bitkiler kullanmayı tercih ettiği (%45.5) bitkilerin çiçek kısımlarını (%21.2) kullandıklarını belirtmişlerdir. Artvin ilinde

yapılan çalışmada bitkilerin; meyve yada sebze olarak taze olarak kullanıldıkları gibi yaprak, çiçek, kök, gövde, kabuk, tohum, meyve gibi kısımlarının kaynatılmasıyla veya demlenmesiyle elde edilen içeceklerin çay adı altında tüketildiği ve başta siyah çay olmak üzere ıhlamur, adaçayı olmak üzere çeşitli tıbbi ve aromatik özellikli bitkilerin kullanıldığı (Oğan ve Cömert, 2022), Trabzon ilinde yapılan bir çalışmada yine tüketicilerin %89'unun bitki çayını kullandığını ve büyük çoğunluğunun %97.5 oranıyla ıhlamur tükettiği belirtilmiştir (Taşdemir, 2019).

Tablo 3. Tercih gruplarının TAB kullanım alışkanlıkları

			Tercih Grubu					Tercih Grubu	
			1 (doğa)	2 (tarla)				1 (doğa)	2 (tarla)
Kullanım sıklığı	Her zaman	Sayı	29	10	Kullanım zaman aralığı	Günde	Sayı	26	10
		%	38.2	30.3			%	34.2	30.3
	Gerektiğinde	Sayı	25	12		Haftada	Sayı	18	6
		%	32.9	36.4			%	23.7	18.2
	Ara sıra	Sayı	16	6		Ayda	Sayı	12	9
		%	21.1	18.2			%	15.8	27.3
	Nadiren	Sayı	6	5		Yılda	Sayı	20	8
		%	7.9	15.2			%	26.3	24.2
Toplam		Sayı	76	33	Toplam			76	33

Kullanım alışkanlığı nereden edinildi	Geleneksel/Aile	Sayı	31	12	TAB Tercihi	Aynı bitkileri kullanıyorum.	Sayı	32	10
		%	40.8	36.4			%	42.1	30.3
	Yakın çevre (komşu, arkadaş)	Sayı	18	5		Farklı bitkiler deniyorum	Sayı	25	15
		%	23.7	15.2			%	32.9	45.5
	Medya (TV İnternet Kitap Gazete)	Sayı	8	6		Ara sıra değiştiriyorum.	Sayı	19	8
		%	10.5	18.2			%	25.0	24.2
	Doktor Tavsiyesi	Sayı	7	5		Toplam		76	33
		%	9.2	15.2					
	Aktar Tavsiyesi	Sayı	12	5		Yaprak	Sayı	31	5
		%	15.8	15.2			%	40.8	15.2
Kullanım Formu	Toplam	Sayı	76	33	Kullanılan Aksam	Kök	Sayı	7	5
	Taze/Çiğ	Sayı	34	5			%	9.2	15.2
		%	44.7	15.2		Dal	Sayı	8	5
	Haşlama/Demleme Çay	Sayı	11	7			%	10.5	15.2
		%	14.5	21.2		Çiçek	Sayı	10	7
	Merhem	Sayı	4	6			%	13.2	21.2
		%	5.3	18.2		Özsu	Sayı	8	5
	Yağ	Sayı	8	5			%	10.5	15.2
		%	10.5	15.2		Bitki		12	6
	Gıdaya Karıştırma	Sayı	7	5				15.8	7.9
		%	9.2	15.2		Toplam	Sayı	76	33
	Lapa	Sayı	12	5					
		%	15.8	15.2					
	Toplam	Sayı	76	33					

Tüketicilerin aylık gıda harcamaları 500-7000 TL sağlık harcamaları 500-1000 TL TAB harcamaları ise 500 TL ve daha az olarak belirtilmiştir. Tüketicilerin aylık gıda, sağlık ve TAB harcamaları ile TAB tercih

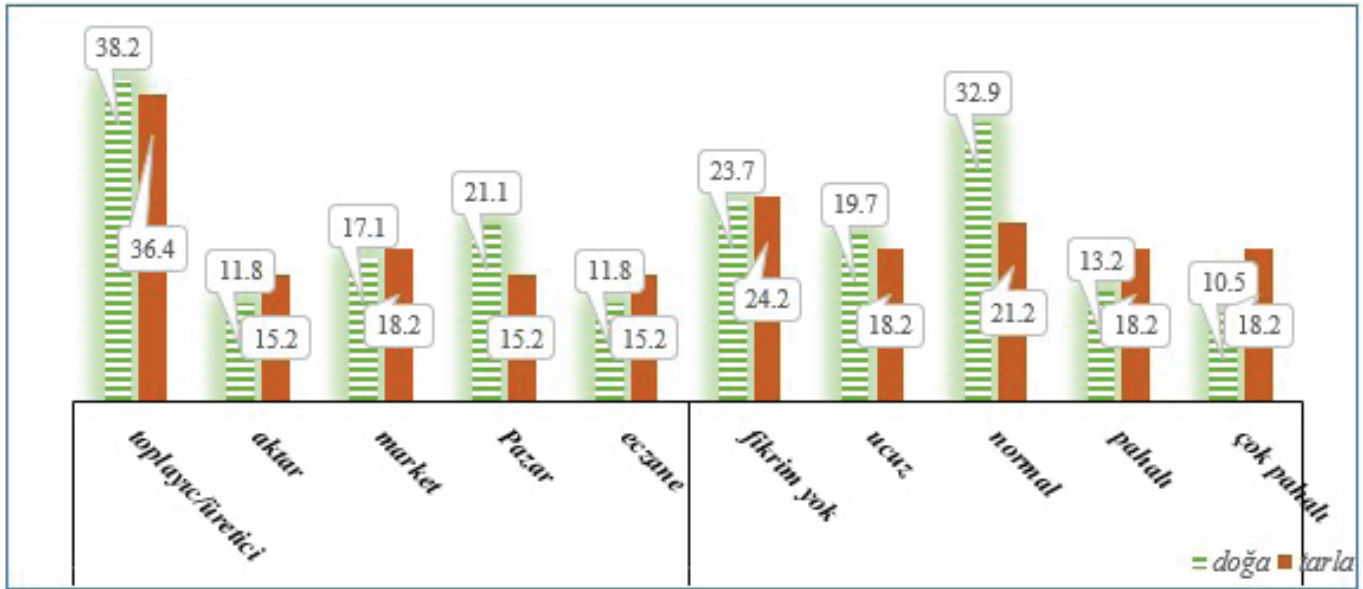
alanları arasındaki ilişki incelendiğinde gıda ve TAB harcamaları arasında ilişki görülmezken sağlık harcamaları ile TAB tercih grupları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. TAB tüketicilerin aylık gıda, sağlık ve TAB harcamaları (TL)

Aylık Gıda Harcamaları (TL)					Aylık Sağlık Harcamaları (TL)					Aylık TAB Harcamaları (TL)		
			1. Grup	2. Grup			1. Grup	2. Grup			1. Grup	2. Grup
Az	<5000	Sayı	77	48	Az	<500	77	54	Yok	Yok	35	17
		%	32.9	32.0			32.9	36.0			15.0	11.3
Orta	5000-7000	Sayı	96	58	Orta	500-1000	97	56	Az	<500	113	80
		%	41.0	38.7			41.5	37.3			48.3	53.3
Fazla	8000-10000	Sayı	39	25	Fazla	1000-1500	46	19	Orta	500-1000	39	15
		%	16.7	16.7			19.7	12.7			16.7	10.0
Çok Fazla	>10000	Sayı	22	19	Çok Fazla	>1500	14	21	Fazla	1000-1500	29	18
		%	9.4	12.7			6.0	14.0			12.4	12.0
									Çok Fazla	>1500	18	20
											7.7	13.3
kikare=1.602 sd=3 sig.=0.786					kikare=9.731 sd=3 sig.=0.021					kikare=7.189 sd=4 sig.=0.126		

Tüketicilerin ürün satın alma yeri; toplayabilenler kendileri toplarken taze veya çiğ olarak tüketilen TAB'leri her iki grup tüketicide satın almada birinci elden almayı tercih ederek toplayıcı veya üreticiden satın aldıklarını belirtmişlerdir. İkinci sırada ise doğa grubu "pazarı" tarla grubu ise "marketi" tercih etmektedir. Tüketiciler TAB'leri satın almada öncelikli olarak "güvenli" olduğunu

ve kolay ulaşabildiklerini gerekçe olarak belirtmişlerdir. Tüketicilerin fiyatları nasıl değerlendirdiği sorulduğunda her iki grubunda fiyatları "normal" olarak değerlendirdikleri görülmektedir (Şekil 3). Yapılan birçok çalışmada TAB'lerin fiyatları yüksek bulunmuş olup bulgularımız yapılan diğer çalışmalarla farklılık göstermektedir (Sayılı vd., 2006; Akbulut ve Özcan, 2016; Kadioğlu vd., 2021).

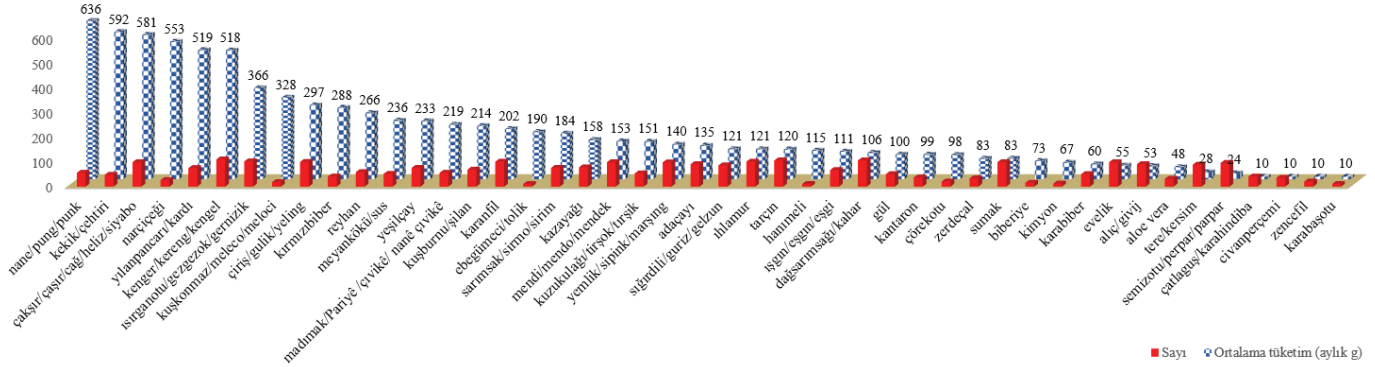
Şekil 3. Tüketicilerin TAB satın alma ve fiyat değerlendirmeleri

TAB tüketiminde tüketilen miktar açısından; ilk beş sırayı alan bitkiler nane, kekik, çakşır, narçiceği, yılan pancarı olurken tüketici sayısı bakımından ilk sıralarda yer

alan TAB'ler ise kenger, dağsarımsağı, tarçın, ısırgan otu, karanfil şeklinde sıralanmaktadır (Şekil 4). Kengerin baş kısmı ve sapları sebze olarak, kenger kahvesi ve kenger sakızı

elde edilerek ve tedavi edici olarak karaciğer koruyucu, kan temizleyici, ağrı kesici ve hazımsızlığı giderici olduğu belirtilmiştir. Tüketicilerin tükettikleri TAB'ler ile tüketim

nedenleri arasında doğru bir ilişki olduğu ve yapılan çalışmalarda benzer kullanımların olduğu görülmektedir (Polat, 2012; Çoruh vd., 2007).

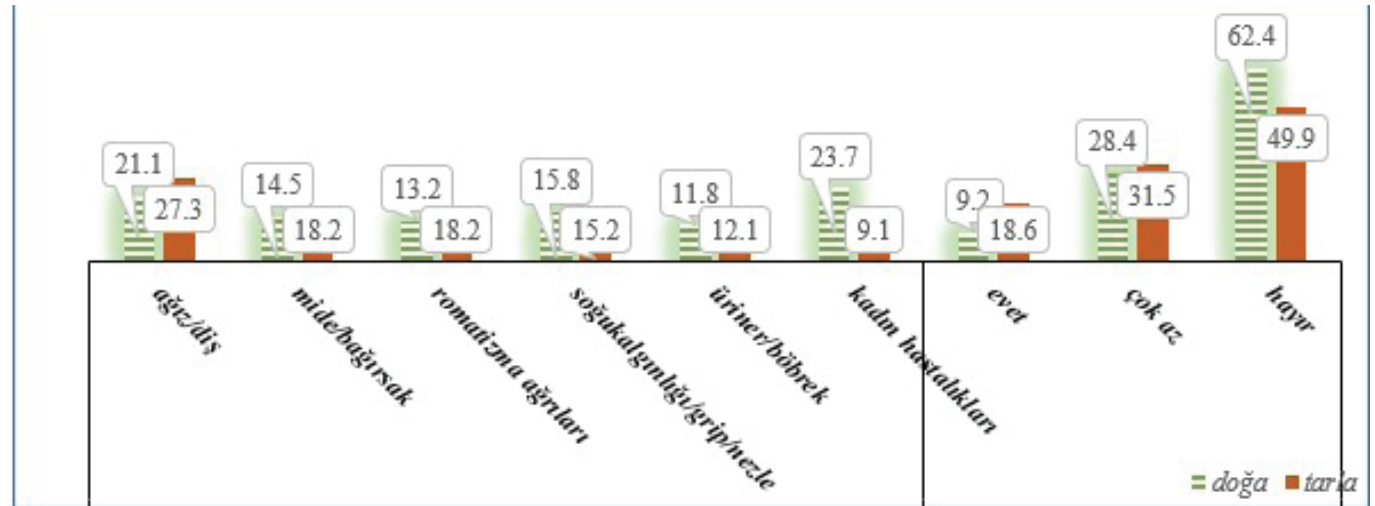

* Sağlık amacı ile tüketimi olan tüketici üzerinden grafik hazırlanmıştır ve tüketici sayısı 10'un altında olan TAB'ler grafiğe alınmamıştır.

Şekil 4. Tüketilen TAB'ler ve tüketim miktarları (g/aylık)

Tüketicilerin en çok maruz kaldıkları sağlık problemleri ağız ve diş problemi olup kullanılan TAB'ler den olumsuz etkilenmediklerini ve güvenle kullandıklarını belirtmişlerdir

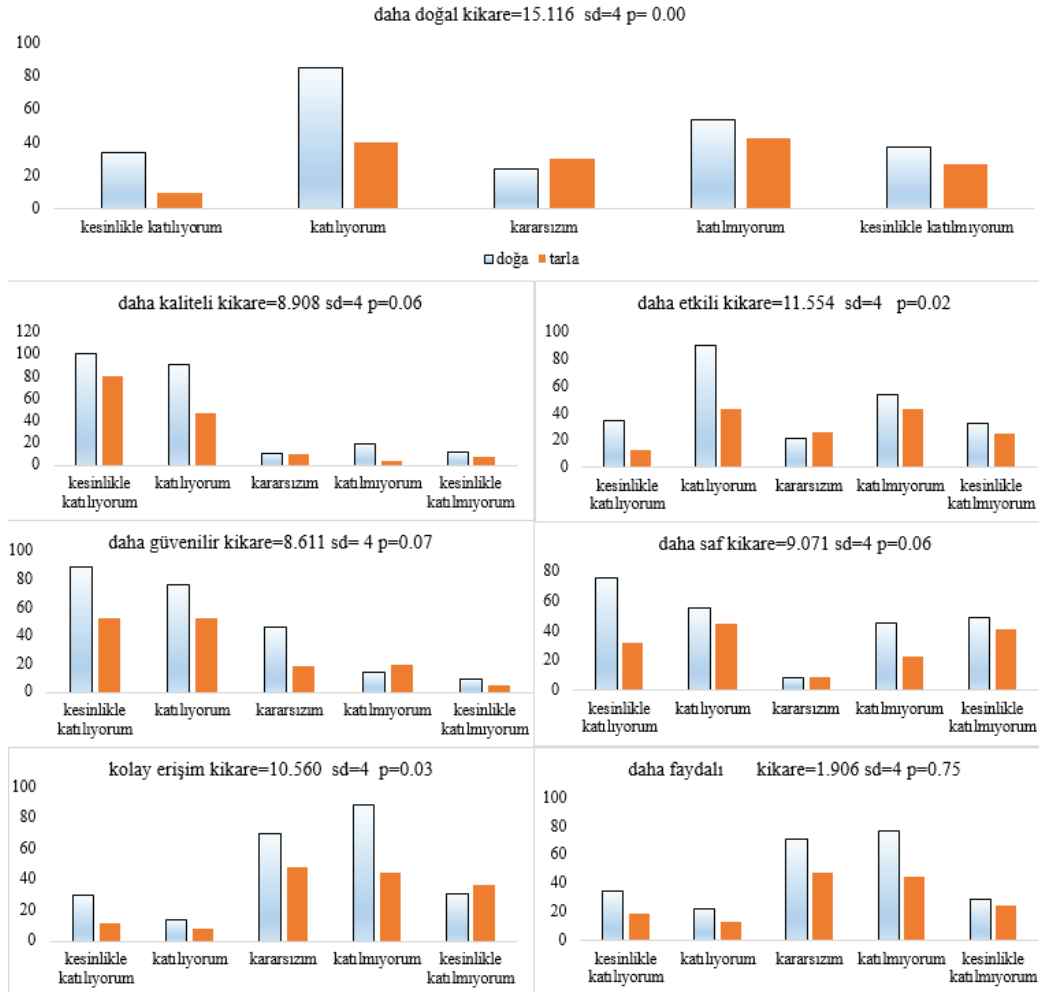
(Şekil 5). Türkiye genelinde yapılan çalışmalarda da benzer bulgular elde edilmiştir (Sayılı vd., 2006; Kılıçhan ve Çalhan, 2015; Kadioğlu vd., 2021).

Şekil 5. TAB'lerin kullanıldıkları hastalıklar ve olumsuz etki görülme durumu

Tüketicilerin tutum ölçeği değerlendirilmesinde 5'li likert ölçeği (5: Kesinlikle katılıyorum, 4: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 2: Katılmıyorum, 1: Kesinlikle

katılmıyorum) ile hazırlanan yedi maddelik ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı (0.71) olarak hesaplanmıştır.

Şekil 6. Tercih gruplarına göre likert yargılarına katılımın dağılımı

Katsayının $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir olduğu belirtilmektedir (Kalaycı, 2014) dolayısı ile elde edilen verilerin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir. İki grup için de doğa ürünleri daha doğal, daha kaliteli, daha etkili, daha güvenilir, daha saf olarak ifade edilmekle birlikte her iki grup tarafından TAB'lere daha kolay erişildiği ve daha faydalı olduğu belirtilmiştir (Şekil 6). İki grup için normal dağılıma uygunluk Kolmogorov Smirnov testi ile belirlenmiştir. 0.001 ve $0.000 < 0.05$ olduğundan normallik hipotezi sağlamamış bu yüzden tutum puanları arası farklılıkları ortaya koymak için Mann-Whitney U Testi yapılmıştır. Sig değeri 0.05 'den küçük olduğu için ($p < 0.05$) gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Mean Rank değeri büyük olan grup diğerinden üstündür. TAB'ler tarlada yetiştirilerek tüketiciye ulaştırılmalı görüşünde olan grup daha üstün durumdadır (Tablo 5). Mann Whitney U Testi'nin sonucunda anlamlı bir fark

bulunmuştur ve etki büyüklüğü ise $r = z / \sqrt{n} = -3,134 / \sqrt{384} = -0.16$ olarak hesaplanmıştır. Değerin 0'a olan uzaklığı önemli olduğundan 0.15 'in küçük etki büyüklüğüne yakın olduğu söylenebilir (0.1 (küçük etki), 0.3 (orta etki), 0.5 ve üstü (büyük etki)). Her ne kadar doğadan toplanan bitkisel ürünler daha doğal, kaliteli, etkili, güvenli ve saf (katkısız) bulunsa da TAB'lerin üretilmeleri ve doğada var olan bitkilerin kültüre alınmaları gerektiği ve doğada var olmayan bitkilerinde üretiminin yapılmasının istendiği görülmektedir. Çalışma sonucunda araştırma hipotezlerinden H1, H2, H3, H4, H5, H6, H9a, H9c ve H9d kabul edilmiştir, dolayısı ile Doğallık, Kalite, Etki, Güven, Saflık ve Erişim Kolaylığı ile TAB tüketim tercih grupları arasında fark olduğu ve tüketicilerin cinsiyetinin, öğrenim ve meslek durumlarının TAB tüketimleri üzerinde etkili olduğu bulunmuştur.

Tablo 5. Normal dağılıma uygunluk Kolmogorov Smirnov ve Non-Parametrik Mann Whitney-U Testi Sonuçları

		Kolmogorov-Smirnov			Ranks		Test Statistics		
	Grup	Statistic	df	Sig.	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann-Whitney U	z	Asymp. Sig. (2-tailed)
Likert Puan	Doğa	.087	234	.000	178.33	41729.00	14234.000	-3.134	.002
	Tarla	.096	150	.002	214.61	32191.00			

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Van ilinde tıbbi ve aromatik bitki tüketicilerinin tüketim alışkanlıklarını tespit etmek amacıyla yapılan bu araştırmaya katılan kişilerin %57.6'sı erkek, %35.4 oranı ile 36-55 yaş aralığında olan, %21.3'ü ev hanımı ve %20.3'ü ise kamu çalışanı olarak bildirilen, %28.9 lise %23.7 oranı ile ilköğretim mezunundan oluşan ve %64'ünün kırsalla bağlantısı olmadığı bildirilen ve gelir durumu %37.5 oranı ile çok iyi olarak sınıflandırılan kişilerden oluşmaktadır. TAB'leri faydalı bulduklarını ifade eden tüketiciler bunu geleneksel olarak büyüklerinden (anne-baba veya diğer büyükler) öğrendiklerini, genel olarak gıda/baharat ve sağlık amaçlı tüketimlerinin olduğunu ve yoğun olarak taze ve yeşil olarak tüketilebilen ve toplanabilen bitkileri topladıkları veya toplayıcılardan ya da pazar ve marketlerden temin ederek tükettiklerini ifade etmişlerdir. Tüketicilerin tıbbi ve aromatik bitkileri gerekli olduğunda taze veya çay olarak tükettikleri, bitkilerin yaprak ve çiçeklerini kullandıklarını ve tüketicisi en fazla olan TAB'lerin kenger, dağsarımsağı, tarçın, ısırgan otu ve karanfil olduğu ve ayda ortalama olarak 500g üzerinde tüketimi olan TAB'lerin ise nane, kekik, çakşır, narçiçeği ve yılanpancarı olduğu kaydedilmiştir. TAB tüketici grupları arasında tarla grubu lehine ve tüketici tutum ölçeğine ilişkin yargılarda doğallık, kalite, etki, güven, saflık, erişim kolaylığı ile gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu ($p<0.05$) belirlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda tüketimi yapılan ve hali hazırda Van ili doğasında mevcut olan ve kolayca erişilen daha kaliteli, sağlıklı, etkili, güvenli bulunan doğal TAB'lerin toplayıcılığı ve kullanıma hazırlanması konusunda toplayıcıların eğitilerek daha duyarlı ve bilgili olmalarının sağlanmasının gerektiği kanaatine varılmıştır. Buna ilaveten TAB'lerin kültüre alma çalışmaları ile üretim imkanlarının artırılması veya var olan çok az da olsa üretimi sürdürülen

çeşitlerin üretiminde sürdürülebilirliğin sağlanması ya da farklı türlerin üretiminin de teşvik edilmesi gerektiği öngörülmektedir. TAB destek ve üretim olanaklarının düzenlenmesine ilişkin eylem planları yapılmalı özellikle de üretim tekniği hataları ve pazarlama problemleri çözülerek sorunsuz üretim olanakları ve farklı TAB'lerin sağlanması ve üretimi konularında araştırmalar yapılmalıdır. Önemli bir kısmı doğadan toplanarak tüketilen TAB'lerin özel olarak sınıflandırılarak istatistiki verilerinin oluşturulması hususunda yapılan bu ve benzeri çalışmaların katkı sağlayacağı ve diğer araştırmaları yönlendireceği düşünülmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyan Özeti

Yazarlar makaleye eşit katkıda bulunduklarını beyan ederler.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Acıbuca, V. & Bostan Budak, D. (2018). Dünya'da ve Türkiye'de Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Yeri ve Önemi Çukurova Tarım Gıda Bil. Der. Çukurova J. Agric. Food Sci. 33(1): 37-44.
- Akbulut, S. & Özkan, Z.C. (2016). Herbalist-customer profile in medicinal and aromatic herbs trade: A case study of Kahramanmaraş, Turkey. Kastamonu University Journal of Forestry Faculty 16(1):246-252.
- Boztaş, G., Avcı, A. B., Arabacı, O. & Bayram, E. (2021). Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Dünyadaki ve Türkiye'deki Ekonomik Durumu. Teorik ve Uygulamalı Ormancılık Dergisi, 1, 27-33.

- BÜGEM, 2025. Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü Organik Tarım İstatistikleri. <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler>
- CITES, (2023). Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora. <https://cites.org/eng/prog/medplants>
- ÇED, 2024. Van İli 2023 Yılı Çevre Durum Raporu, .C. Van Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, ÇED ve Çevre İzinlerinden Sorumlu Şube Müdürlüğü, VAN.
- Çoruh, N., Sağdıçoğlu, Celep, A.G., Özgökçe, F. & İşcan, M. (2007). Antioxidant Capacities of GundeliaTournefortii L. Extracts and Inhibition on Glutathione-S-Transferase Activity. Food Chemistry, 100: 1249–1253.
- Davaslıgil, V. (2011). Kırsal Kalkınmada Kadın İşgücünün Rolü ve Kadın İşgücünü Etkileyen Faktörler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Güney, O.I. (2019). Consumption Attributes and Preferences on Medicinal and Aromatic Plants: A Consumer Segmentation Analysis. Cienc. Rural 2019, 49, 20180840.
- Kadıoğlu, B., Kadıoğlu, S. & Taşgın, G. (2021). Erzurum İlinde Tıbbi ve Aromatik Bitki Tüketicilerinin Alışkanlıklarının Belirlenmesi. Bahçe, 50(1), 7-15.
- Kalaycı, Ş. (2014). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. 6. Baskı Asil Yayın Dağıtım LTD. ŞTİ. 426s. Ankara.
- Karasar, N., (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 61s.
- Kavak, B. (2013). Pazarlama ve Pazar Araştırmaları Tasarım ve Analiz. Detay Yayıncılık, 336s, Ankara.
- Kılıçhan, R. & Çalhan, H. (2015). Mutfakların sihrî baharat: Kayseri ilinde baharat tüketim alışkanlıklarının belirlenmesine yönelik bir çalışma. Journal of Tourism and Gastronomy Studies 3(2):40-47.
- Oğan, Y. & Cömert, M. (2022). Artvin Yöre Gastronomisinde Tıbbi ve Aromatik Bitkiler. Aydın Gastronomy, 6 (1), 29-38.
- Özdamar, K. (2001). Örneklem Yöntemleri. SPSS ile Biyoistatistik. 4ncü Baskı, 261-65.
- Polat, B. (2012). Kayseri ve Çevresinde Yetişen Bazı Yabani Meyvelerin Biyoaktif Özelliklerinin Araştırılması, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Basılmış)
- Sayılı, M., Şekeroğlu, N., Akça H. & Yaramancı, H. (2006). Ordu ili kentsel alanda tüketicilerin baharat tüketim alışkanlıklarının belirlenmesi. Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi (2):1-7.
- Sharifi, A.S., Bazaee, G. & Abbas Heydari, S. (2019). Targeted Marketing in Herbal Medicine; Application for Grounded Theory and K-Mean Algorithm. Int. J. Agric. Manag. Dev. 9, 331–346.
- Spence, J. T., Cotton, J. W., Underwood, B. J. & Duncan, C. P. (1990). Elementary statistics (5th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- TAGEM, 2021. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Politika Belgesi (2020-2024). Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Taşdemir, T. (2019) Tüketicilerin tıbbi ve aromatik bitki kullanımını etkileyen faktörlerin analizi. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Türkiye, 76 s.
- Tekvar, S.O. (2016).Tüketici Davranışlarının Demografik Özelliklere Göre Tanımlanması. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 6: 1601-1616.
- Tunçtürk, M. & Tunçtürk, R. (2020). Van Otlı Peyniri ve Yapımında Kullanılan Bitkiler ile İlgili Genel Bir Değerlendirme. Ziraat Fakültesi Dergisi, Türkiye 13. Ulusal, I. Uluslararası Tarla Bitkileri Kongresi Özel Sayısı:238-244.
- TÜİK, 2025. Türkiye İstatistik Kurumu. Bitkisel Üretim istatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1>
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Detay Yayıncılık, Ankara, 975-8326-98-8.